

Zbiór Orzeczeń

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 26 lutego 2019 r.*

Odesłanie prejudycjalne – Artykuł 13 TFUE – Dobrostan zwierząt – Rozporządzenie (WE) nr 1099/2009 – Ochrona zwierząt podczas ich uśmiercania – Szczególne metody uboju wymagane przez obrzędy religijne – Rozporządzenie (WE) nr 834/2007 – Artykuł 3 i art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii) – Zgodność z produkcją ekologiczną – Rozporządzenie (WE) nr 889/2008 – Artykuł 57 akapit pierwszy – Logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej

W sprawie C-497/17

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez cour administrative d'appel de Versailles (apelacyjny sąd administracyjny w Wersalu, Francja) postanowieniem z dnia 6 lipca 2017 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 10 lipca 2017 r., w postępowaniu:

Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)

przeciwko

Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,

Bionoor SARL,

Ecocert France SAS,

Institut national de l'origine et de la qualité (INAO),

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: K. Lenaerts, prezes, R. Silva de Lapuerta, wiceprezes, J.C. Bonichot, A. Arabadjiev, F. Biltgen, K. Jürimäe i C. Lycourgos, prezesi izb, J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen, D. Šváby (sprawozdawca), C. Vajda i S. Rodin, sędziowie,

rzecznik generalny: N. Wahl,

sekretarz: V. Giacobbo-Peyronnel, administratorka,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 19 czerwca 2018 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

– w imieniu Œuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA) przez A. Monoda, avocat,

* Język postępowania: francuski.

- w imieniu Bionoor SARL przez N. Gardèresa, avocat,
- w imieniu Ecocert France SAS przez D. de Laforcade'a, avocat,
- w imieniu rządu francuskiego przez D. Colasa, S. Horrenbergera, a także E. de Moustier, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu greckiego przez G. Kanellopoulosa i A. Vasilopoulou, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu rządu norweskiego przez A. Dalheim Jacobsen, T. Bjerre'a Leminga i D. Sørlięgo Lunda, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez A. Bouqueta, A. Lewisa i B. Eggers, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 20 września 2018 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 13 TFUE, rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylającego rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 (Dz.U. 2007, L 189, s. 1), rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiającego szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia nr 834/2007 (Dz.U. 2008, L 250, s. 1), zmienionego rozporządzeniem (UE) nr 271/2010 z dnia 24 marca 2010 r. (Dz.U. 2010, L 84, s. 19) (zwanego dalej „rozporządzeniem nr 889/2008”), a także rozporządzenia Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania (Dz.U. 2009, L 303, s. 1).
- 2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu stowarzyszenia Œuvre d'Assistance aux bêtes d'Abattoirs (zwanego dalej „stowarzyszeniem OABA”) z ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation (ministrem rolnictwa i gospodarki żywnościowej, zwanym dalej „ministrem rolnictwa”), spółką Bionoor SARL, spółką Ecocert France SAS (zwaną dalej „Ecocertem”) oraz Institut national de l'origine et de la qualité (krajowym instytutem ds. pochodzenia i jakości, zwanym dalej „INAO”) w przedmiocie przedstawionego przez stowarzyszenie OABA wniosku o zakazanie reklamy i wprowadzania do obrotu produktów ze znakiem towarowym „Tendre France”, posiadających certyfikat „halal” i oznaczenie „rolnictwo ekologiczne”.

Ramy prawne

Prawo Unii

Rozporządzenie nr 834/2007

- 3 Motywy 1 i 3 rozporządzenia nr 834/2007 mają następujące brzmienie:

„(1) Produkcja ekologiczna jest ogólnym systemem zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, łączącym najkorzystniejsze dla środowiska praktyki, wysoki stopień różnorodności biologicznej, ochronę zasobów naturalnych, stosowanie wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt

i metodę produkcji odpowiadającą wymaganiom niektórych konsumentów preferujących wyroby wytwarzane przy użyciu substancji naturalnych i naturalnych procesów. Ekologiczna metoda produkcji pełni zatem podwójną funkcję społeczną: z jednej strony dostarcza towarów na specyficzny rynek kształtowany przez popyt na produkty ekologiczne, a z drugiej strony jest działaniem w interesie publicznym, ponieważ przyczynia się do ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt i rozwoju obszarów wiejskich.

[...]

(3) Celem [unijnych] ram prawnych regulujących sektor produkcji ekologicznej powinno być zapewnienie uczciwej konkurencji i właściwego funkcjonowania rynku wewnętrznego produktów ekologicznych, a także utrzymanie i uzasadnienie zaufania konsumentów w stosunku do produktów oznaczonych jako ekologiczne. Ponadto celem ram prawnych powinno być stworzenie takich warunków, w których sektor ten będzie mógł się rozwijać zgodnie z tendencjami rynkowymi i tendencjami w dziedzinie produkcji”.

4 Artykuł 1 tego rozporządzenia, zatytułowany „Cel i zakres zastosowania”, stanowi:

„1. Niniejsze rozporządzenie stanowi podstawę trwałego rozwoju produkcji ekologicznej przy jednoczesnym zapewnieniu skutecznego funkcjonowania rynku wewnętrznego, zagwarantowaniu uczciwej konkurencji, zapewnieniu zaufania konsumentów oraz ochronie ich interesów.

Ustanawia ono wspólne cele i zasady będące fundamentem przepisów wydanych na podstawie tego rozporządzenia w zakresie:

- a) wszystkich etapów produkcji, przygotowania i dystrybucji produktów rolnictwa ekologicznego oraz ich kontroli;
- b) stosowania na etykietach i w reklamach oznaczeń odnoszących się do produkcji ekologicznej.

[...]

3. Niniejsze rozporządzenie stosuje się do każdego podmiotu gospodarczego zaangażowanego w działania na każdym etapie produkcji, przygotowania i dystrybucji [...] produktów określonych w ust. 2.

[...]

4. Niniejsze rozporządzenie stosuje się bez uszczerbku dla innych przepisów [prawa Unii] lub [przepisów] krajowych, w zgodności z prawem [Unii] dotyczącym produktów wymienionych w tym artykule i obejmującym przepisy dotyczące produkcji, przygotowania, obrotu, znakowania i kontroli, w tym przepisy w zakresie środków spożywczych i żywienia zwierząt”.

5 Artykuł 2 tego rozporządzenia, zatytułowany „Definicje”, stanowi:

„Do celów niniejszego rozporządzenia stosuje się następujące definicje:

- a) »produkcja ekologiczna« oznacza stosowanie metody produkcji zgodnej z zasadami określonymi w niniejszym rozporządzeniu na wszystkich etapach produkcji, przygotowania i dystrybucji;
- b) »etapy produkcji, przygotowania i dystrybucji« oznaczają każdy etap, począwszy od produkcji wstępnej produktu ekologicznego aż do przechowywania, przetwarzania, transportu, sprzedaży lub zaopatrzenia ostatecznego konsumenta, jak również – w stosownych przypadkach – znakowanie, reklamę, import, eksport oraz działania podwykonawcze;

[...]

- i) »przygotowanie« oznacza czynności konserwowania lub przetwarzania produktów rolnictwa ekologicznego włącznie z ubojem i rozbiorem produktów zwierzęcych, a także pakowanie, znakowanie lub wprowadzanie zmian w oznakowaniu odnoszącym się do ekologicznej metody produkcji;

[...]”.

- 6 Artykuł 3 tego rozporządzenia w następujący sposób przedstawia cele produkcji biologicznej:

„Do ogólnych celów produkcji ekologicznej należą:

- a) stworzenie zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który:

[...]

- (iv) przestrzega wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt, a w szczególności zaspokaja charakterystyczne dla danego gatunku potrzeby behawioralne;

[...]

- c) dążenie do produkowania szerokiej gamy produktów spożywczych i innych produktów rolnych, zaspokajających zapotrzebowanie klientów na towary produkowane przy wykorzystaniu procesów niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, zdrowia roślin ani dla zdrowia i dobrostanu zwierząt”.

- 7 Artykuł 5 rozporządzenia nr 834/2007, zatytułowany „Szczegółowe zasady dotyczące rolnictwa”, stanowi w lit. h), że rolnictwo ekologiczne opiera się na szczególnej zasadzie polegającej na „przestrzeganiu[u] wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt z uwzględnieniem specyficznych potrzeb danych gatunków”.

- 8 Mający za przedmiot „[z]asady produkcji zwierzęcej” art. 14 tego rozporządzenia stanowi w ust. 1:

„Poza ogólnymi zasadami produkcji rolnej określonymi w art. 11 do produkcji zwierzęcej stosuje się następujące zasady:

[...]

- b) w odniesieniu do metod chowu i warunków w pomieszczeniach dla zwierząt:

[...]

- (viii) wszelkiego rodzaju cierpienie, w tym okaleczanie, ogranicza się do minimum w trakcie całego życia zwierzęcia, w tym podczas uboju;

[...]”.

- 9 Poświęcony „logo produkcji biologicznej” art. 25 wskazanego rozporządzenia stanowi:

„1. [...] [L]ogo produkcji ekologicznej [Unii Europejskiej] może być stosowane w znakowaniu, prezentowaniu i reklamie produktów spełniających wymogi określone w niniejszym rozporządzeniu.

[...] [L]ogo [produkcji biologicznej Unii Europejskiej] nie jest stosowane w przypadku produktów oraz żywności wytworzonych w okresie konwersji, o których mowa w art. 23 ust. 4 lit. b) i c).

2. Krajowe i prywatne logo mogą być używane w znakowaniu, prezentowaniu i reklamie produktów spełniających wymogi określone w niniejszym rozporządzeniu.

3. Zgodnie z procedurą, o której mowa w art. 37 ust. 2, Komisja ustanawia szczegółowe kryteria w odniesieniu do prezentacji, składników, wielkości i projektu [...] logo [produkcji biologicznej Unii Europejskiej].”

Rozporządzenie nr 889/2008

10 W motywie 10 rozporządzenia nr 889/2008 wskazano, że jednym z priorytetów rolnictwa biologicznego jest „zapewnienie wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt”.

11 Artykuł 57 tego rozporządzenia, zatytułowany „Unijne logo produkcji ekologicznej”, stanowi:

„Zgodnie z art. 25 ust. 3 rozporządzenia [nr 834/2007] logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej (zwane dalej »unijnym logo produkcji ekologicznej«) jest zgodne ze wzorem zawartym w części A załącznika XI do niniejszego rozporządzenia.

Unijne logo produkcji ekologicznej należy stosować wyłącznie, jeżeli dany produkt został wyprodukowany zgodnie z wymogami rozporządzenia [nr 2092/91] oraz jego rozporządzeniami wykonawczymi lub rozporządzenia [nr 834/2007], a także z wymogami niniejszego rozporządzenia”.

Rozporządzenie nr 1099/2009

12 Motywy 2, 4, 18, 20, 24 i 43 rozporządzenia nr 1099/2009 mają następujące brzmienie:

„(2) Uśmiercanie zwierząt może wywoływać u zwierząt ból, niepokój, strach lub inne formy cierpienia, nawet gdy odbywa się to w najlepszych dostępnych warunkach technicznych. Niektóre działania związane z uśmiercaniem mogą być stresujące, a każda technika ogłuszania ma pewne wady. Podmioty gospodarcze lub wszelkie osoby związane z uśmiercaniem zwierząt powinny podejmować wszelkie konieczne działania, aby uniknąć zadawania bólu i zminimalizować niepokój i cierpienie zwierząt w trakcie uboju lub uśmiercania, uwzględniając przy tym najlepsze praktyki w tej dziedzinie i metody dozwolone na mocy niniejszego rozporządzenia. Z tego względu ból, niepokój lub cierpienie należy uznać za niepotrzebne, jeżeli podmioty gospodarcze lub jakiegokolwiek osoby związane z uśmiercaniem zwierząt naruszają jedno z wymagań niniejszego rozporządzenia lub stosują dozwolone praktyki, nie uwzględniając najnowszych osiągnięć w ich zakresie, wywołując w ten sposób – przez zaniedbanie lub celowo – ból, niepokój lub cierpienie u zwierząt.

[...]

(4) Dobrostan zwierząt jest wartością [Unii], zapisaną w Protokole (nr 33) w sprawie dobrobytu zwierząt załączonym do [traktatu WE] [...]. Ochrona zwierząt podczas uboju lub uśmiercania jest kwestią ważną dla społeczeństwa, która wpływa na nastawienie konsumentów do produktów rolnych. Ponadto poprawa ochrony zwierząt podczas uboju przyczynia się do podniesienia jakości mięsa i pośrednio ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo pracy w rzeźniach.

[...]

(18) Odstępstwo od ogłuszania w przypadku odbywającego się w rzeźni uboju zgodnego z obrzędami religijnymi zostało przyznane przez dyrektywę [Rady] 93/119/WE [z dnia 22 grudnia 1993 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas uboju lub zabijania (Dz.U. 1993, L 340, s. 21 – wyd. spec. w jęz. polskim, rozdz. 3, t. 15, s. 421)]. Ponieważ przepisy [prawa Unii] mające zastosowanie do

uboju zgodnego z obrzędami religijnymi były transponowane w różny sposób, zależnie od kontekstu krajowego, oraz biorąc pod uwagę fakt, iż przepisy krajowe uwzględniają kwestie wychodzące poza cel niniejszego rozporządzenia, ważne jest utrzymanie odstępstwa od ogłuszania zwierząt przed ubojem, pozostawiając jednak każdemu państwu członkowskiemu pewien poziom swobody. W rezultacie niniejsze rozporządzenie respektuje wolność wyznania i prawo do uzewnętrzniania religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach, co zapisano w art. 10 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.

[...]

- (20) Wiele metod uśmiercania jest bolesnych dla zwierząt. Dlatego też konieczne jest ogłuszenie, aby wywołać brak przytomności i wrażliwości na bodźce przed uśmierceniem zwierząt, lub podczas ich uśmiercania. Pomiar braku przytomności i wrażliwości na bodźce u zwierząt jest złożony i musi być przeprowadzany zgodnie z naukowo zatwierdzonymi metodami. Jednakże w celu oceny skuteczności procedury w warunkach praktycznych należy stosować monitorowanie za pomocą wskaźników.

[...]

- (24) Zależnie od sposobu ich użycia w czasie uboju lub uśmiercania niektóre metody ogłuszania mogą prowadzić do śmierci zwierzęcia, przez co unika się bólu i minimalizuje niepokój lub cierpienie zwierząt. Inne metody ogłuszania mogą nie doprowadzić do śmierci i zwierzęta mogą odzyskać przytomność lub wrażliwość na bodźce podczas dalszej bolesnej procedury. Metody takie powinny zatem być uzupełnione innymi technikami, które prowadzą do pewnej śmierci przed odzyskaniem przytomności przez zwierzę. Konieczne jest zatem określenie, które metody ogłuszania powinny być uzupełnione którąś z metod uśmiercania.

[...]

- (43) Ubój bez ogłuszenia wymaga dokładnego podcięcia gardła ostrym nożem w celu zminimalizowania cierpienia. Ponadto w przypadku zwierząt, które nie są mechanicznie skrępowane po podcięciu, proces wykrwawiania może zostać spowolniony i przedłużyć tym samym niepotrzebne cierpienie. Krowy, owce i kozy są gatunkami najczęściej poddawany ubojowi z zastosowaniem tej procedury. Dlatego przeżuwacze poddawane ubojowi bez ogłuszenia powinny być indywidualnie i mechanicznie krępowane”.

13 Zgodnie z art. 2 rozporządzenia nr 1099/2009, zatytułowanym „Definicje”:

„Do celów niniejszego rozporządzenia stosuje się następujące definicje:

[...]

- f) »ogłuszanie« oznacza każdy celowo wywołany szereg czynności, który bezboleśnie powoduje utratę przytomności i wrażliwości na bodźce, w tym każdy szereg czynności powodujący natychmiastową śmierć;
- g) »obrzęd religijny« oznacza ciąg czynności związanych z ubojem zwierząt i zalecany przez religię;

[...]”.

- 14 Artykuł 3 tego rozporządzenia, zatytułowany „Wymogi ogólne dotyczące uśmiercania i działań związanych z uśmiercaniem”, stanowi w ust. 1:

„Podczas uśmiercania i działań związanych z uśmiercaniem zwierzętom oszczędza się wszelkiego niepotrzebnego bólu, niepokoju lub cierpienia”.

- 15 Artykuł 4 rozporządzenia nr 1099/2009, dotyczący „[m]etod ogłuszania”, przewiduje:

„1. Zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu zgodnie z metodami i szczegółowymi wymogami związanymi ze stosowaniem tych metod określonymi w załączniku I. Do chwili śmierci zwierzęta są utrzymywane w stanie nieprzytomności i niewrażliwości na bodźce.

Po zastosowaniu metod, o których mowa w załączniku I, nieprowadzących do natychmiastowej śmierci (dalej zwanych »ogłuszaniem prostym«), należy jak najszybciej zastosować procedurę prowadzącą do pewnej śmierci, taką jak wykrwawianie, miażdżenie centralnego układu nerwowego, porażenie prądem lub długotrwała ekspozycja na deficyt tlenu.

[...]

4. W przypadku zwierząt poddawanych ubojowi według szczególnych metod wymaganych przez obrzędy religijne wymogi ust. 1 nie mają zastosowania, pod warunkiem że ubój ma miejsce w rzeźni”.

Prawo francuskie

- 16 Artykuł L. 641-13 code rural et de la pêche maritime (kodeksu rolnictwa i rybołówstwa morskiego) w brzmieniu mającym zastosowanie do sporu rozpatrywanego w postępowaniu głównym stanowi:

„Oznaczenie »rolnictwo ekologiczne« może być stosowane w odniesieniu do przetworzonych lub nieprzetworzonych produktów rolnych, które spełniają określone w przepisach prawa [Unii] wymogi dotyczące produkcji ekologicznej i oznakowania produktów ekologicznych lub, w stosownym wypadku, warunki określone w specyfikacjach zatwierdzonych na mocy decyzji zainteresowanych ministrów, na wniosek [INAO]”.

Spór w postępowaniu głównym i pytanie prejudycjalne

- 17 W dniu 24 września 2012 r. stowarzyszenie OABA złożyło do ministra rolnictwa wniosek o zakazanie reklamy i wprowadzania do obrotu steków siekanych z mięsa wołowego ze znakiem towarowym „Tendre France”, posiadających certyfikat „halal” i oznaczenie „rolnictwo ekologiczne”, o którym mowa w art. L.641-13 kodeksu rolnictwa i rybołówstwa morskiego, nadane przez spółkę Ecocert, będącą jednostką certyfikującą prawa prywatnego, działającą w imieniu i pod nadzorem INAO. W tym samym dniu stowarzyszenie to zwróciło się do wskazanego ministra o zakazanie posługiwania się tym oznaczeniem w odniesieniu do mięsa wołowego pochodzącego ze zwierząt uśmierconych bez uprzedniego ogłuszenia.
- 18 Wobec oddalenia wspomnianych wniosków w sposób dorozumiany stowarzyszenie OABA, w piśmie z dnia 23 stycznia 2013 r. skierowanym do Conseil d'État (rady stanu, Francja), sformułowała skargę o stwierdzenie przekroczenia uprawnień.
- 19 W wyroku z dnia 20 października 2014 r. Conseil d'État (rada stanu) uznała w szczególności, z jednej strony w odniesieniu do przedstawionego przez stowarzyszenie OABA wniosku o stwierdzenie nieważności dorozumianej decyzji ministra rolnictwa i INAO odmawiającej zakazania posługiwania się oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne” w odniesieniu do produktów z mięsa wołowego pochodzącego ze

zwierząt uśmierconych bez ogłuszenia, że uregulowania Unii Europejskiej wyczerpująco określają zasady dotyczące ekologicznej produkcji bydła, bez odsyłania do przepisów wykonawczych państw członkowskich oraz nie nakazując wydania przepisów krajowych w celu zapewnienia skuteczności tych norm. W związku z powyższym francuski organ regulacyjny nie jest uprawniony do wydawania krajowych norm zmieniających, precyzujących czy uzupełniających regulacje unijne. Conseil d'État (rada stanu) oddaliła w konsekwencji żądania stowarzyszenia OABA.

- 20 Z drugiej strony Conseil d'État (rada stanu) uznała, że wniosek tego stowarzyszenia o stwierdzenie nieważności domniemanej odmowy przez Ecocert podjęcia, na podstawie rozporządzenia nr 834/2007, środków zmierzających do zaprzestania reklamy i wprowadzania do obrotu produktów oznaczonych znakiem towarowym „Tendre France”, posiadających certyfikat „halal” i zawierających oznaczenie „rolnictwo ekologiczne” nie może zostać do niej skierowany w pierwszej i ostatniej instancji. Wobec powyższego przekazała ona tę część sprawy do rozpoznania przez tribunal administratif de Montreuil (sąd administracyjny w Montreuil, Francja).
- 21 Wyrokiem z dnia 21 stycznia 2016 r. tribunal administratif de Montreuil (sąd administracyjny w Montreuil) oddalił ten wniosek.
- 22 Stowarzyszenie OABA wniosło odwołanie od tego wyroku do sądu odsyłającego, a mianowicie cour administrative d'appel de Versailles (apelacyjnego sądu administracyjnego w Wersalu, Francja). W uzasadnieniu odwołania podniosło ono, że oznaczenie „rolnictwo ekologiczne” nie może być stosowane w odniesieniu do produktów uzyskanych ze zwierząt uśmierconych bez uprzedniego ogłuszenia, ponieważ taka metoda uboju nie spełnia wymogu „wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt”, przewidzianego w art. 3 i 5 rozporządzenia nr 834/2007.
- 23 Stowarzyszenie to utrzymuje także, że o ile art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009 dopuszcza odstępstwo od zasady uprzedniego ogłuszania w przypadku uboju rytualnego zwierząt hodowlanych, o tyle odstępstwo to jest uwarunkowane jedynie celami związanymi ze zdrowiem zwierząt oraz równym poszanowaniem wyznań oraz tradycji religijnych.
- 24 Przyznanie certyfikacji przez spółkę Ecocert dla mięsa „halal” pochodzącego z uboju bez uprzedniego ogłuszenia narusza ponadto zasadę zaufania konsumentów do produktów ekologicznych.
- 25 Zarówno minister rolnictwa, jak też Bionoor, Ecocert oraz INAO wnoszą o oddalenie odwołania wniesionego przez stowarzyszenie OABA.
- 26 Przede wszystkim minister rolnictwa utrzymuje, że ani rozporządzenie nr 834/2007, ani rozporządzenie nr 889/2008 nie sprzeciwiają się wyraźnie odstąpieniu, zgodnie z art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009, od zasady uprzedniego ogłuszania w szczególnych okolicznościach uboju rytualnego.
- 27 Bionoor podnosi następnie, że nie istnieje żadna niezgodność ani w odniesieniu do prawa europejskiego, ani prawa krajowego, pomiędzy certyfikacją „halal” i oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne”, ponieważ wymóg uboju po uprzednim ogłuszeniu oznaczałby dodanie warunku, którego prawo materialne wyraźnie nie przewiduje.
- 28 Co więcej, chociaż prawo europejskie ustanawia zasadę uprzedniego ogłuszenia, uznaje od niej odstępstwo w imię swobody praktykowania wyznawanej religii.
- 29 Wreszcie Ecocert – w ramach argumentacji, którą popiera INAO – twierdzi, że z celów wyznaczonych przez rozporządzenie nr 834/2007, w tym z celu osiągnięcia „wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt”, nie wynika zasadnicza niezgodność między produkcją ekologiczną a ubojem rytualnym służącym zapewnieniu wolności praktyk religijnych.

- 30 Ponadto zasada zaufania konsumenta nie została naruszona, ponieważ zgoda na posługiwanie się oznaczeniem „rolnictwo ekologiczne” została wydana zgodnie z prawem.
- 31 Sąd odsyłający zwraca uwagę, że żaden z przepisów rozporządzeń nr 834/2007, 889/2008 i 1099/2009 nie zawiera wyraźnie definicji metody lub metod uboju zwierząt mogących służyć osiągnięciu przypisanych produkcji ekologicznej celów zapewnienia dobrostanu zwierząt i ograniczenia do minimum ich cierpienia.
- 32 W tym stanie rzeczy odpowiedź na zarzut, że oznaczenia „rolnictwo ekologiczne” nie można stosować w odniesieniu do mięsa pochodzącego ze zwierząt poddawanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłoszenia, która ma decydujące znaczenie dla rozstrzygnięcia sporu rozpatrywanego w postępowaniu głównym, stwarza poważną trudność związaną z wykładnią prawa Unii.
- 33 W tych okolicznościach cour administrative d'appel de Versailles (apelacyjny sąd administracyjny w Wersalu) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem prejudycjalnym:

„Czy wykładni stosownych norm prawa Unii wynikających w szczególności z:

- art. 13 [TFUE],
- rozporządzenia [nr 834/2007], do którego przepisy wykonawcze ustanawia rozporządzenie [nr 889/2008],
- oraz rozporządzenia [nr 1099/2009]

należy dokonywać w ten sposób, że dopuszczają one przyznanie oznakowania europejskiego »rolnictwo ekologiczne« produktom pochodzącym ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłoszenia, przeprowadzonemu w warunkach określonych w rozporządzeniu [nr 1099/2009], czy też zakazują przyznania takiego oznakowania wskazanym produktom?”

W przedmiocie pytania prejudycjalnego

- 34 Na wstępie należy zauważyć, że odnosząc się odpowiednio do oznakowania europejskiego „rolnictwo ekologiczne” i oznaczenia „rolnictwo ekologiczne”, sąd odsyłający i strony postępowania głównego mają w rzeczywistości na myśli logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej w rozumieniu art. 25 rozporządzenia nr 834/2007 i art. 57 rozporządzenia nr 889/2008.
- 35 W tych okolicznościach należy stwierdzić, że poprzez swe pytanie sąd odsyłający dąży zasadniczo do ustalenia, czy rozporządzenie nr 834/2007, a w szczególności jego art. 3 i art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii), odczytywane w świetle art. 13 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że zezwala ono na umieszczanie logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej na produktach pochodzących ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłoszenia, przeprowadzanemu w warunkach określonych w rozporządzeniu nr 1099/2009, w szczególności w jego art. 4 ust. 4.
- 36 W tym względzie należy zaznaczyć, że w motywie 1 rozporządzenia nr 834/2007 stwierdza się, że produkcja ekologiczna, będąca ogólnym systemem zarządzania gospodarstwem i produkcji żywności, charakteryzuje się „stosowaniem wysokich standardów dotyczących dobrostanu zwierząt”, podczas gdy w motywie 10 rozporządzenia nr 889/2008 uznano dobrostan zwierząt za „priorytet w ekologicznym chowie zwierząt”. Artykuł 3 lit. a) ppkt (iv) i art. 3 lit. c) rozporządzenia nr 834/2007 stanowi również, że produkcja ekologiczna ma na celu w szczególności „stworzenie zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który [...] przestrzega wysokich norm dotyczących dobrostanu zwierząt” oraz „dążenie do produkowania szerokiej gamy produktów spożywczych i innych produktów rolnych,

zaspokajających zapotrzebowanie klientów na towary produkowane przy wykorzystaniu procesów niestanowiących zagrożenia dla [...] dobrostanu zwierząt”. Artykuł 5 lit. h) tego rozporządzenia stanowi ponadto, że rolnictwo ekologiczne ma na celu „przestrzeganie wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt z uwzględnieniem specyficznych potrzeb danych gatunków”.

- 37 Przewidziany w art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii) rozporządzenia nr 834/2007 obowiązek ograniczenia do minimum cierpienia zwierząt przyczynia się do skonkretyzowania celu zapewnienia wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt.
- 38 Podkreślając kilkakrotnie chęć zapewnienia wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt w kontekście rolnictwa ekologicznego, prawodawca Unii zamierzał zwrócić uwagę na to, że ta metoda produkcji rolnej charakteryzuje się przestrzeganiem zaostrzonych norm w dziedzinie dobrostanu zwierząt we wszystkich miejscach i na wszystkich etapach produkcji, w przypadku których można jeszcze bardziej poprawić ten dobrostan.
- 39 W szczególności zgodnie z art. 1 ust. 3 rozporządzenia nr 834/2007 akt ten stosuje się do każdego podmiotu gospodarczego zaangażowanego w działania na każdym etapie produkcji, przygotowania i dystrybucji dotyczących produktów określonych w ust. 2 tego artykułu. Tymczasem zgodnie z art. 2 lit. i) rzeczonego rozporządzenia „przygotowanie” obejmuje między innymi ubój zwierząt.
- 40 Rozporządzenie to poprzestaje w tym względzie na stwierdzeniu, w art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii), że „wszelkiego rodzaju cierpienie, w tym okaleczanie, ogranicza się do minimum w trakcie całego życia zwierzęcia, w tym podczas uboju”.
- 41 Co prawda żaden przepis rozporządzenia nr 834/2007 ani rozporządzenia nr 889/2008 nie określa szczegółowo metody lub metod uboju zwierząt, które umożliwiają ograniczenie do minimum cierpienia zwierząt, a tym samym skonkretyzowanie celu, jakim jest zapewnienie wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt.
- 42 Jednakże rozporządzenie nr 834/2007 nie może być interpretowane w oderwaniu od treści rozporządzenia nr 1099/2009.
- 43 Z jednej bowiem strony to drugie rozporządzenie reguluje szczegółowo kwestię uboju zwierząt.
- 44 Z drugiej strony ochrona dobrostanu zwierząt jest głównym celem rozporządzenia nr 1099/2009, jak wynika z samego tytułu tego rozporządzenia i jego motywu 2, i to zgodnie z art. 13 TFUE, w myśl którego Unia i państwa członkowskie muszą w pełni uwzględniać wymogi w zakresie dobrostanu zwierząt przy formułowaniu i wdrażaniu swojej polityki (zob. podobnie wyrok z dnia 29 maja 2018 r., Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i in., C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 63, 64).
- 45 W tym względzie rozporządzenie nr 1099/2009 przyczynia się, jak stanowią odpowiednio jego motywy 4 i 24, do „poprawy ochrony zwierząt podczas uboju” i do wspierania „niektór[ych] metod[...] ogłuszania [, które] mogą prowadzić do śmierci zwierzęcia [w sposób pozwalający uniknąć] bólu i [z]minimaliz[ować] niepokój lub cierpienie zwierząt”.
- 46 Ponadto zgodnie z art. 3 rozporządzenia nr 1099/2009 „[p]odczas uśmiercania [...] zwierzętom oszczędza się wszelkiego niepotrzebnego bólu, niepokoju lub cierpienia”. Ten ogólny przepis odnoszący się do uśmiercania zwierząt został skonkretyzowany w szczególności w art. 4 ust. 1 tego rozporządzenia, który przewiduje, po pierwsze, że „zwierzęta są uśmiercane wyłącznie po uprzednim ogłuszeniu”, a po drugie, że „[d]o chwili śmierci zwierzęta są utrzymywane w stanie nieprzytomności i niewrażliwości na bodźce”.

- 47 Artykuł 4 ust. 1 rozporządzenia nr 1099/2009, interpretowany w związku z motywem 20 tego rozporządzenia, ustanawia zatem zasadę, w myśl której przed uśmierceniem zwierzę powinno zostać ogłuszone, a nawet podnosi tę zasadę do rangi obowiązku. Jak stwierdził bowiem rzecznik generalny w pkt 43 opinii, badania naukowe wykazały, że ogłuszanie jest techniką, która w najmniejszym stopniu narusza dobrostan zwierząt w czasie uboju.
- 48 O ile prawdą jest, że art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009, interpretowany w świetle motywu 18 tego rozporządzenia, dopuszcza praktykę uboju rytualnego, w ramach której zwierzę można uśmiercić bez uprzedniego ogłuszenia, o tyle ta forma uboju, która jest dozwolona w Unii jedynie w drodze odstępstwa i wyłącznie w celu zapewnienia poszanowania wolności wyznania (zob. podobnie wyrok z dnia 29 maja 2018 r., *Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen i in.*, C-426/16, EU:C:2018:335, pkt 55–57), nie jest w stanie złagodzić wszelkiego bólu, niepokoju lub cierpienia zwierzęcia tak skutecznie jak ubój poprzedzony ogłuszeniem, które zgodnie z art. 2 lit. f) tego rozporządzenia, odczytywanego w świetle jego motywu 20, jest konieczne, aby wywołać u zwierzęcia brak przytomności i wrażliwości na bodźce, co pozwala na znaczne zmniejszenie jego cierpienia.
- 49 W tym względzie należy zaznaczyć, że choć rozporządzenie nr 1099/2009 stanowi w motywie 43, że ubój bez uprzedniego ogłuszenia wymaga dokładnego podcięcia gardła ostrym nożem w celu „zminimalizowania” cierpienia zwierzęcia, to jednak zastosowanie takiej techniki nie pozwala na ograniczenie „do minimum” cierpienia zwierząt w rozumieniu art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii) rozporządzenia nr 834/2007.
- 50 A zatem wbrew temu, co twierdzą zarówno rząd francuski, jak i strona pozwana w postępowaniu głównym w swych uwagach na piśmie, szczególne metody uboju wymagane przez obrzędy religijne, które nie obejmują uprzedniego ogłuszenia i które dopuszcza art. 4 ust. 4 rozporządzenia nr 1099/2009, nie są równoważne, z punktu widzenia zapewnienia wysokiego poziomu dobrostanu zwierząt w chwili ich uśmiercania, z metodą uboju z uprzednim ogłuszeniem, której stosowanie nakazano co do zasady w art. 4 ust. 1 tego rozporządzenia.
- 51 Należy także zaznaczyć, że w motywie 3 rozporządzenia nr 834/2007 wspomniano o celu, jakim jest „utrzymanie i uzasadnienie zaufania konsumentów w stosunku do produktów oznaczonych jako ekologiczne”. W tym względzie należy zadbać o to, by konsumenci mieli pewność, że produkty opatrzone logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej zostały rzeczywiście wyprodukowane zgodnie z najwyższymi standardami, a w szczególności z normami w zakresie dobrostanu zwierząt.
- 52 W świetle powyższych rozważań na przedstawione pytanie należy odpowiedzieć, że rozporządzenie nr 834/2007, a w szczególności jego art. 3 i art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii), odczytywane w świetle art. 13 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że nie zezwala ono na umieszczanie logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej na produktach pochodzących ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłuszenia, przeprowadzanemu w warunkach określonych w rozporządzeniu nr 1099/2009, w szczególności w jego art. 4 ust. 4.

W przedmiocie kosztów

- 53 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91, a w szczególności jego art. 3 i art. 14 ust. 1 lit. b) ppkt (viii), odczytywane w świetle art. 13 TFUE, należy interpretować w ten sposób, że nie zezwala ono na umieszczanie logo produkcji ekologicznej Unii Europejskiej, o którym mowa w art. 57 akapit pierwszy rozporządzenia Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiającego szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia nr 834/2007, zmienionego rozporządzeniem (UE) nr 271/2010 z dnia 24 marca 2010 r., na produktach pochodzących ze zwierząt poddanych ubojowi rytualnemu bez uprzedniego ogłoszenia, przeprowadzanemu w warunkach określonych w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1099/2009 z dnia 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania, w szczególności w jego art. 4 ust. 4.

Lenaerts	Silva de Lapuerta	Bonichot
Arabadjiev	Biltgen	Jürimäe
Lycourgos	Malenovský	Levits
Bay Larsen	Šváby	Vajda
Rodin		

Wyrok ogłoszono na posiedzeniu jawnym w Luksemburgu w dniu 26 lutego 2019 r.

Sekretarz
A. Calot Escobar

Prezes
Lenaerts